

EKFRÄMJANDETS EXKURSION I SÖRMLAND 16-17 SEPTEMBER 2010

Lars Dahlén

Bakgrund

Årets exkursion hade förlagts till det vackra landskapet Sörmland. Och Skogsstyrelsen med distriktschefen Anders Bollvik hade välvilligt tagit på sig ansvaret för att hitta lämpliga exkursionspunkter. För att inte fastna i alltför stela former

hade årets exkursion ett lite annorlunda upplägg. Vi samlades utanför Gnesta – rätt långt från den plats där vi skulle bo och ha årsmöte. Det ställde krav på bra kartor och reseinstruktioner men framförallt parkeringsmöjligheter. Det sistnämnda inte nog så viktigt eftersom vi detta år

Jan Linder öppnar exkursionen på första målet, Heby Gård. Anders Bollvik (t.v.) vid Skogsstyrelsens Sörmlands-distrikt är exkursionsvärd. - Foto: U. Olsson (Samtliga bilder om ej annat anges).

Ekplantering i samband med "Omställning 90" på Heby Gård med björk som skärm.

inte hade med någon buss från Skåne/Blekinge. Exkursionen kom därför att få genomföras med egna bilar under båda dagarna även om det under dag två fanns större möjligheter till samåkning.

Alltnog, på deltagarlista fanns ca 60 namn. Innehavarna av dessa namn hade torsdagen den 16 september ett gemensamt mål: Fastigheten Heby strax nordväst om Gnesta. Valet av startpunkt hade skett med utgång från att det på denna stora fastighet hade genomförts ett större antal planteringsprojekt i samband med omställning 90.

Vissa, däribland referatskrivaren, hade påbörjat resan denna dag tillsammans med några andra från södern från förläggnings-

platsen vid Fiskeboda konferens utanför Julita. En resa på knappt två timmar. Som alltid inför Ekfrämjandets exkursioner är ju förutsägelseerna när det gäller vädret av stort intresse. Höstvädret dagarna innan exkursionen hade varit växlande med rätt stora regnmängder i området men även stunder med mera uppehållsbe- tonad väderlek. Under de två timmar som framkörningen tog var vädret minst sagt växlande med regn i större och mindre omfattning samt små stunder av solsken. Precis innan framkomsten såg det oroväckande svart ut på himlen men på platsen för ex-

kursionsstarten var det dessbättre uppehåll.

Start

Till skillnad mot förra året var vi detta år väl försedda med personer som kunde öppna exkursionen. Och prick klockan 10.00, efter att deltagarna kunnat förse sig med en livgivande förmiddagsfika, öppnade Ekfrämjandets ordförande Jan Linder exkursionen.

Jan hälsade alla välkomna och förklarade att han hade en enkel uppgift under exkursionen eftersom han tidigt i planeringen letade upp ett lämpligt offer – tidigare kollegan Anders Bollvik – som inte förställt sitt eget bästa utan tackat ja

till att hysa Ekfrämjandet under denna tvådagarsexkursion. Anders Bollvik fick därpå ordet och förklarade att han bara med glädje åtagit sig värdskapet och såg fram mot de förestående dagarna som han hoppades skulle innehålla flera intressanta punkter där han förväntade sig livliga diskussioner. Anders gav även en kort beskrivning av distriktet. Inom den statliga skogsmyndigheten har det skett stora förändringar under de senaste tio åren. Sörmland var i slutet av 1900-talet en egen myndighet – Skogsvårdsstyrelsen i Södermanland – med länsjägmästare, ekonomi- och personaladministrativa enheter samt en skoglig enhet med flera distrikt och konsulenter (ca 60 personer). Idag består Sörmland av ett distrikt inom region Svea med förutom Anders som distriktschef endast 13 skogskonsulenter. Det säger sig självt att möjligheterna till nära kontakter med skogsägarna i fält inte är lika stora idag som tidigare.

Heby Gård

Efter denna inledning lämnade Anders över mikrofonen till dagens markvärd, Lars von Engeström på Heby Gård. Lars beklagade att markvärdinnan Ulrika tyvärr inte hade möjlighet att närvara men skulle försöka klara detta ändå. Lars berättade vidare att han i slutet av 80-talet, liksom många andra, gjort bedömningen att det skulle komma sämre tider avseende förutsättningarna för jordbruket. Vid denna tid infördes ett stöd för de markägare som ville ta mark ur jordbruksdelen och i stället satsa på skog. Stödet gick under beteckningen ”Omställning 90”. På Heby kom hela 90 hektar att omfattas av omställningsprogrammet. Det största området stängslades med ett hägn som kom att bli 11 km långt. Erfarenheterna av så stora hägn är inte positiva. Numer anses att ett hägn inte bör vara större än

10 hektar om det på ett effektivt sätt ska fylla sin funktion. Det handlar ju i första hand om att ha möjlighet till en bra tillsyn och snabbt upptäcka eventuella brister som kan medföra att skadedjur kommer in. Men även mindre hägn är svåra. Lars berättade om ett mindre hägn på 5 ha där han redan skjutit två rådjur och ett vildsvin. Så det ligger alltså inte mycket sanning i det som någon sa att när man väl planterat löv i ett hägn och stängslat är det bara att gå hem och lösa korsord. Nej, förutom nästan daglig kontroll av stängslet så ska det ju även till kvistning, gallring och allehanda småplock om resultatet ska bli bra. I arbetet med åtgärder i omställning 90 hade Lars von Engeström god hjälp från nu pensionerade Bosse Karlsson, nestorn på Sörmlands distrikt. Bosse, blev med under hela exkursionen och bidrog med många kommentarer om de val man stått inför och varför man gjort som man gjort.

En gammal bekant

Under den rundvandring som nu vidtog hann gruppen besöka tre exempel från omställning 90. Det första var en ädel-lövskog planterad 1992 med björk och ek i rader. Marken hade här förberetts genom jordbearbetning, träda samt plöjning och harvning åren innan. Enligt stödbestämmelserna skulle minst 2 000 ekar sättas ut. Detta skedde i dubbla rader med 1,8 meters mellanrum och mellan de dubbla ekraderna sattes 4 rader björk. Resultatet blev inte bra. De två björkraderna närmast eken visade sig komma för nära och fick snabbt tas bort. Senare fick ytterligare en rad tas bort för att ge plats åt maskiner som behövde komma in mellan de dubbla ekraderna. I den kvarvarande björkraden har redan två tredjedelar fått gallras bort. Anders Ekstrand påpekade att denna vanliga

Fågelbär planterat 1992 . Bättre än motsvarande bestånd i landskapslaboratoriet i Snogeholm tyckte en deltagare.

anläggningsmetod från ”Omställning 90” alltid har haft problemet att björken har fått avvecklas långt innan den kunnat ge något ekonomiskt utbyte. Den kvarvarande björken kan nu stå till dess andra stocken når 8 cm i topp, då går den som björktimmer. Ekonomin skulle kunna hjälpas upp lite med en rad julgranar. Det är nog ännu lite för tidigt att utse huvudstammarna bland ekarna. Deltagarna enades om att det arbetet bör vänta ytterligare ca 5-10 år.

Nu var det inte första gången Ekfrämjandet besökte denna fastighet. Ce-

ilia Rooth kunde berätta att hon mycket väl mindes det förra besöket 1997. Då hade exkursionsdeltagarna varit mycket bekymrade över hur det skulle gå med denna plantering. Lars von Engeström mindes också det besöket och att Erik Ståål vid det tillfället sagt att det behövdes fem generationer ekodlare för att få fram en bra slutprodukt och att det räcker med att en av dessa fallerar för att allt ska vara förgäves. Det lät dystert så därför begav sig nu exkursionsdeltagarna vidare till ett vackert fågelbärsbestånd.

Fågelbär

Efter en liten förflyttning kom vi till ett fågelbärsbestånd som också anlagts genom plantering 1992. Även här, liksom eken på den förra punkten, var det hägnat med ett 1,8 meter högt stängsel samt en eltråd överst. Frågeställningen här var vad som nu borde göras. Men innan någon hade hunnit börja svara på den frågan kom Anders Ekstrand med en positiv iakttagelse. Han tyckte att detta nog var det bästa han någonsin sett från ”Omställning 90”.

Det slår t.o.m. landskapslaboratoriet i Snogeholm (som Ekfrämjandet besökte på exkursionen 2008). Nu blev humöret genast på topp och rekommendationerna för den fortsatta skötseln väldigt tydliga och handfasta:

- Utse 350-400 huvudstammar
- Kvista till 6 meters höjd (se dock till att 50 % av trädets längd har grön krona)
- Låt stå till 50 års ålder. Då blir det två fina kvistfria stockar och förhoppningsvis ingen röta.

När det gäller grönkronans längd ska man ha i minnet att inget träd växer bättre än vad det har krona till. Det finns en generell lövskogsregel som säger att man alltid bör bibehålla minst 50 % grön krona. Varje minskning med 10 procentenheter förlänger omloppstiden med 10 år blev en klok sammanfattning av diskussionen. När det gäller kvistningstidpunkt bör man undvika de s.k. JAS-månaderna (juli, augusti och september).

Pelargoner

Innan lunch var det tänkt att vi skulle hinna med ytterligare en intressant punkt på fastigheten. Det blev därför förflyttning till ett bestånd av ek, fågelbär, lind och rönn inom synhåll från fastighetens huvudbyggnad. Detta blandbestånd var planterat i omvänd torva 1993. Skötseln har varit väldigt individuell och intensiv. Lars berättade att det var mer att likna vid krukväxtskötsel där man pratade med de enskilda individerna. Hittills hade allt utvecklats enligt plan men det var enligt markägaren lite för lite undervegetation för att passa fasanerna. Därmed kom diskussionen att göra en avstickare åt jakthållet och det blev nu prat om skjutriktningar och jaktmetoder mm. mm.

Allt prat om vilt påminde deltagarna om lunch så ordförande Jan Linder tog till orda och tackade Lars för denna intressanta förmiddag. Tyska och danska läroböcker i all ära men att studera i praktiken är mycket roligare och dagens punkter hade verkligen illustrerat resultatet av olika åtgärder på ett mycket pedagogiskt sätt. Lars avslutade förmiddagen på Heby med att önska Ekfrämjandet välkomna åter till Heby om ytterligare 13 år.

Blöt lunch och Julita

Det blev nu avresa västerut mot Julita gård. Innan dess var det planerat för lunch

Våra tjusiga, kunniga guider på Julita lantbruksmuseum.

vid Båvens strand. Tyvärr kunde inte det regn som legat och ruvat hela förmiddagen hålla sig längre utan precis lagom till lunchen öppnades himlens portar och såg till att deltagarna inte förtorkade.

Mätta och lagom blöta fortsatte sedan färden till Julita gård som ägs och drivs av Nordiska museet. Uppdelade i två grupper fick vi här en guidning som blev något längre än planerat. Det medförde att både eftermiddagskaffet och den avslutade skogspunkten fick ändras. Kaffet förskjutas och skogspunkten hoppades över. Om Julita fick vi veta att dess historia går långt tillbaka i tiden. Det äldsta dokumentet där Julita nämns är från 1180-talet. Julita var då en kungsgård och i dokumentet som är undertecknat av kung Knut Eriksson anges att gården ges bort till en grupp munkar tillhörande cistercienserorden. De grundar på Julita klost-

I Julita-parken finns många kulturhistoriskt intressanta byggnader.

ret Saba (efter Säby som då var benämningen på Julita). Klosterverksamheten pågick till 1526 då det fattas beslut i riksdagen att de katolska klostren ska överföras till kronan. Julita blir åter en kungsgård. År 1877 köptes gården av tobaksfabrikören Johan Bäckström vars far blivit rik på trävaruaffärer i Norrland. En av Johans söner, Löjtnant Arthur Bäckström, tog över efter faderns död. Löjtnanten var mycket intresserad av kulturhistoria och började samla föremål och flytta intressanta byggnader till Julita. Löjtnanten blev barnlös och testamenterade sitt Julita till Nordiska museet som tog över gården 1944.

Ekskrinet

I god tid före årsmöte och middag anlände så sällskapet till Fiskeboda där inkvarteringen skedde. Det var kanske inte precis fråga om lyxhotell men

Ekfrämjandets medlemmar är vana vid det mesta. Årsmötesförhandlingarna genomfördes effektivt. I anslutning till punkten premiering på dagordningen fick Carl von Friesendorf mottaga Ekfrämjandets rikspris, Ekskrinet. Thomas Thörnqvist läste upp motiveringen som återfinns på annan plats i Ekbladet. Den därpå följande middagen var utmärkt och inte minst ljudnivån i lokalen vittnade om intensiva samtal och att diskussionens vågor gick höga.

Morgon andra dagen

Efter frukost gavs sig ekfrämjarna i väg på en resa till dagens första exkursionspunkt vid Forssjö bruks marker. Vid en ekskog med betande kor intill en sjö blev det avstigning. Solen sken men det var rätt kyligt när Jan Linder hälsade välkomna till exkursionens andra dag. Här tog Bosse Karlsson över och berättade att

vi nu var på Eriksbergs fideikommiss, en av länets största skogsägare med ca 11 000 hektar. Ekbeståndet vi såg var planterat vid förra sekelskiftet (1800/1900) och nu alltså ca 110 år gammalt. Området hade stått orört till en bit in på 1970-talet då det ”upptäcktes” när dåvarande Skogsvårdsstyrelsen letade lämpliga objekt för sysselsättning av skogliga beredskapsarbetare. Objektet var nästan det enda ädellövobjektet på fideikommisset och restaureringen inriktades mot att, efter Gunnar Almgrens tankar, skapa ett produktionsbestånd med utsikt mot sjön. Förutom gallring skedde det därför en underröjning. Området hägnades och betesdjur släpptes in. Sedan dess har det gjorts en gallring i mitten av 1980-talet och så den senaste 1998. Resultatet hittills har varit så intressant att ägaren nu anlagt ädellövskog på flera andra områden inom innehavet.

I den diskussion som följde konstaterades att den eftersatta skötseln innebär att det nog dröjer ytterligare ett 40-tal år innan beståndet nått de dimensioner som är lämpliga för en slutavverkning. När det är dags för förnyingsfasen måste djuren bort, se vilken skillnad det är på ekuppslagen inom resp utanför stängslet, påpekade Anders Ekstrand som konstaterade att man möjligen kan slippa markberedningen här och endast med en ringvält trycka ner ollonen i marken så de ej äts upp av möss och sork. Det nya beståndet måste med all sannolikhet också hägnas för att klara betestrycket från hjortdjur och vildsvin. Industrins representanter konstaterade att detta var ett exempel på ett mycket bra bestånd från kvalitetssynpunkt.

Kaffeinformation

I samband med kaffet på platsen passade Thomas Thörnqvist och Anders Ekstrand

på att sprida ljus över två olika områden. Thomas berättade om ett alldeles nytt forskningsprojekt vid Linnéuniversitetet i Växjö. Projektet har namnet ”Trä för framtidens byggande” och innefattar både hus- och möbelproduktion. Det finansieras av en av löntagarfondstiftelserna med Södra, IKEA och ett antal sågverk som sponsorer. Med detta ges nu möjligheter till en forskning och utveckling på träsidan som inte tidigare varit möjlig. Det krävs dock ett mycket tydligt och påtagligt intresse från industrin.

Anders gav därefter en sammanfattning av läget när det gäller marknaden för de olika lövsortimenten. Anders nämnde även att det krävs mer utbildning för ökad kunskap om avverkning i ädellövskogen. Tillsammans med Cecilia Rooth håller man på Södra på att ta fram olika kurser för medlemmarna som också skulle vara möjliga att gå för Ekfrämjandets medlemmar.

Kvalitetssortering

Efter denna anknytning till de ekonomiska förutsättningarna för lövträdsodlaren stod nu ett industribesök på dagordningen. Färden styrdes mot Vingåker och Carlsdals Såg som också går under benämningen ”Lövsågverket i Vingåker”. Här blev vi varmt mottagna av sågverkets ägare Margareta och Anders Lätterdahl som även lyckats solen att lysa över deltagarna. Margareta redogjorde för sågverkets historia. Verksamheten kom igång i början av 1980-talet och man producerar nu ca 3 000 m³ sågad vara per år. Bland de större produkterna nämndes panel, bastulav och golv. Flera exempel fanns till beskådning. En stor del av försäljningen till privata går via Internet (www.carlsdal.se). På sågen finns även torkutrustning. Att torka virke är en inte alldeles enkel konst. Det får vare sig

Ekstockar upplagda för ytlig kvalitetsbedömning. De sågas därefter upp i ett ramsåg för kontroll av inre rötskador.

Efter sågning avslöjas att en stock hade en dold kvist med spridd röta.

gå för fort eller för långsamt. För eken får man räkna med en torkningshastighet på 1 mm per dygn. En 50 mm ekbräda tar alltså 50 dagar att torka till rätt fukthalt.

En tanke med besöket här var annars att exkursionsdeltagarna skulle tränas i kvalitetsuppskattning. För det ändamålet hade en annan av distriktets gamla konsulenter, Rolf Pettersson, engagerats. Nu låg det fem stycken stockar på sågplanen och meningen var att gruppen skulle göra en kvalitetsbedömning av stockarna som sedan skulle sågas upp och resultatet av sönderdelningen i plank och brädor beskådas.

Diskussionen kring de fem stockarnas företräden och brister blev intensiv och det var med stor spänning gruppen gick mot såghuset för att inom kort få beskåda vilka positiva och/eller negativa över-

raskningar som kunde komma fram i dagens ljus efter att stockarna har passerat sågklingorna. Precis som när det gäller oss själva kan ett vackert yttre innehålla ett mindre vackert inre och vice versa. Så var också fallet med dessa fem stockar. Och några av deltagarna blev således glatt överraskade medan andra mindre glatt överraskade av utfallet av de egna gissningarna. Man kan lätt föreställa sig de svårigheter även en erfaren virkesmätare står inför. Tekniska hjälpmedel i form av olika röntgenutrustningar finns men ännu inget som kan se allt det som döljs innanför barken.

Efter denna aha-upplevelse hade det nu blivit dags att avrunda. Återstod var nu endast lunch på Fiskeboda för de som så önskade. Jan Linder tackade Margareta och Anders Låtterdahl för att de så välvilligt ställt upp och visat oss prov på sin verksamhet samt även gett oss möjligheterna till provsågningen. Det är bra att det fortfarande finns de som arbetar i

Jan Linder tackar Margareta och Anders Lätterdahl för det intressanta och lärorika besöket på deras lövsågverk i Vingåker.

den något mindre skalan där det fortfarande är möjligt att genomföra sådana praktiska saker som vi nyss fått uppleva.

Jan avslutade med att tacka Anders Bollvik för att han på ett alldeles utmärkt sätt lotsat Ekfrämjandet genom årets två exkursionsdagar och för att han hittat så många intressanta exkursionsobjekt. Jan tackade även Bosse Karlsson och Rolf

Pettersson för deras insatser under exkursionen. För att visa att styrelsen fortfarande mindes gårdagens årsmöte gjorde Jan en sammanfattning av vad årsmötet gett styrelsen i uppdrag och lovade att styrelsen till nästa årsmöte ska ha genomfört dessa åligganden. De som kommer att vara med då kommer att träffas på Visingsö.

*

Ett bildreportage från Ekfrämjandets exkursion i Sörmland finns inlagt på föreningens hemsida www.ekframjandet.se